

Lépcsők

Bilás Józsefnek, a társadalmi kérdésekre különös érzékenységgel fiatal írónak egyik novellahőse a nyírségi parasztfiúból lett tudományos intézeti munkatárs. A falujában összesűnnek a háta mögött az emberek; a számukra megközelíthetetlen, kifürkészhetetlen dolgoknak kijáró, már-már misztikus csodálattal és tisztelettel mondják: tudós.

Sok ilyen tudós jár közöttünk. Bár nem mindegyikről miniatúrnak írodalmi hősköket, de szűkebb környezetükben tisztelt övezet. Mert „sokra vittek”. A maguk erejéből. Meg a társadaloméból.

Hosszú történet lenne, csak vázlatosan is áttekinteni, miként változott a társadalmi tagozódás, milyen folyamatai számlálhatók az „átrétegződésnek”, amióta jogilag biztosított nálunk a társadalmi felemelkedés-

hez az esélyek egyenlősége. E felemelkedés eszköze a tanulás, az iskolázottság, a művelődés; melyekhez való egyenlő jog mindazonáltal nem jelenti a művelődési lehetőségek gyakorlati egyenlőségét.

„E fiúból pap lesz...” — ismerjük az Arany János-i sort; a tartalmát, a „háterét”, a már-már kaszt-szerűen merev társadalmi berendezkedés gyötrelmes következményeit akár apáink, nagypapáink elbeszéléseiből is; a „rendből” kitörésnek a lehetetlenségét, vagy legfeljebb ezt az egyetlen lehetőséget — a fiú esetleg pap lehetett. Nagyot fordult a világ, akár pap is, tudós is lehet — akárkiből. Bár a közelmúltunkban, a hetvenes évek elején sokat hallhattunk arról, hogy nem éppen akadálytalanul, korántsem sima úton. Szociológusok és más társadalomtudományok kutatói feltárták, hogy az iskolába kerülő gyerekeknek egyáltalán nem egyenlők a továbbhaladási esélyeik. A különbségek alapvetően a szülők helyzetéből fakadnak. Ennek a legfontosabb meghatározói pedig: a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely, a foglalkozás, valamint az iskolai végzettség. Nagyjából levezethető ezekből a gyerek útját kijelölő többi tényező is, mint a lakóhely, a jövedelem szintje, a lakáviszonyok, a fogyasztási, művelődési szokások stb.

Ahogy mondtuk: mindenkinek egyformán joga van nálunk a továbbtanuláshoz: az erre való alkalmasságot mindenkinél azonos mércével mérik. Csakhogy: ez a mérce mégis jóval magasabbban van azoknak a fiatalok-

nak, akik — egy korábbi iskolai szóhasználattal — hátrányos helyzetűek. Ma már tudjuk, hogy ez a helyzet nem egyszerűen azt jelenti: fizikai dolgozó gyerekeknek lenni; nem csupán azt, hogy valamivel rosszabbak a tanulási feltételei. Hanem sokkal bonyolultabb meghatározottságot: az előbb felsorolt élet-tényezők következményét; nem egyszerűen a tanulási feltételek, hanem az esélyek különbségét. Azt is például, hogy a paraszti-ból lett ipari segédmunkás gyerekeknek alig van, vagy csak jóval kevesebb a művelődési lehetősége, sokkal előnytelenebb a kultúrához-tanuláshoz való viszonya, mint mondjuk a szakmunkás gyerekeknek, akikre már a nagypapa is szakmunkás volt. A társadalomtudósok feltették azt a kézenfekvő kérdést is: mit tesz, mit tehet az iskola annak érdekében, hogy kiegyenlítse a kétségtelenül meglévő társadalmi szelektációs folyamatokat. Mit tehet azért, hogy az egyenlően esélyekkel „érkező” tanulói között a különbségek ne fokozódhassanak, ne is maradjanak változatlanok (ne termelődjenek tehát újra), hanem csökkenjenek. Hogy a legtehetségesebb gyerekeknek szabad útjuk legyen akkor is, ha tetemes műveltségbeli hátrányukkal kezdik tanulmányukat.

Nem kell különösebben magyarázni, miért olyan fontos nekünk ez a kérdés. A szocialista társadalomnak alapvető érdeke, hogy a vezető, irányító posztokat a fizikai dolgozó rétegek gyerekei is betölthessék; vagyis megszerezhesék az ehhez szükséges magasabb iskolázottságot. A hatvanas évektől — céljainkkal elmentében — több éven át egyre csökkent a fizikai dolgozók egyetemeken tanuló gyerekeinek száma és aránya is. A társadalmi és pedagógiai erőfeszítések ellenhatása ma már érzékelhető, de a mostani arányok nagyobb változását később sem várhatjuk. Az egyetemi felvételi keretszámok ugyanis nem bővülnek annyira, hogy a helyeket több fizikai dolgozó gyereke foglalhatná el. Az értelmiségi családokból származó fiatalok a kulturális előnyök révén sokkal inkább megfelelnek a felvételi követelményeknek, mint előnytelenebb helyzetű társaik. Akiknek éppen azok a képességeik fejletlenek, amelyeket nagyra értékelnek a felvételen, (ilyen például a verbális készség, a beszédben is megnyilatkozó intellektuális fejlettség). Ilyenformán az értelmiségi réteg úgynevezett belső úratermelődése a következő években is valóságos tendencia, amelyet az egészséges társadalom-szerkezet érdekében mérsékelni kell.

Hogyan? Mérsékelődik egrészről „magától”, pontosabban a társadalom fejlődésével, amelynek velejárója az értelmiségi munkakörök számának egyre gyorsabb ütemű emelkedése. És mérsékel-

heti —, hogy visszakanyarodjunk kiindulópontunkhoz — a különféle központi intézkedésekkel ebben támogatott iskola.

A szociológusok nyomán az előbb felvetett kérdésre — mit tehet az ügyben az iskola — azért nagyon nehéz válaszolni, mert a pedagógiai erőfeszítések eddig majdnem kizárólag azt célozták, hogy a fizikai dolgozók legtehetségesebb gyerekeit „kiemeljék”, a továbbtanuláshoz segítsék. Ennek is rendkívüli a jelentősége. De nagyobb, alapvetőbb feladat lenne az iskolának az úgynevezett felzárkóztatás: a kulturális hátrányokat a tanulóévek alatt csökkenteni, a társadalmi felemelkedés esélyeinek különbségét mérsékelni. Ennek a sikerétől függ ugyanis a legtehetségesebbek egyre zavartalanabb, simább útja is. Az iskolarendszer azonban még mindig nem képes arra, hogy kielégítően betöltsen ezt a felzárkóztató funkciót. Az okok nem kizárólag a pedagógiában keresendők, de hogy abban is — bizonyosnak látszik.

Nem kétséges, hogyan kell értékelnünk annak a pedagógusnak a szavait, aki egy nyári olvasótábori tartalmatlan program láttán a következőképpen nyilatkozott szakmunkástanulójáról (a márciusi Valóságban): „Ezeknek — ezt? Ugyan! Én, én ismerem őket! Én tanítom őket! Még írni, olvasni is alig tudnak!” Különösen ha azt is meggondoljuk: a szakmunkástanulók túlnyomó többsége fizikai dolgozók gyereke. Legtöbbjüknek nyolc általánost se végzett segéd- és betanított munkás az apja. Számukra — az előbb jelzett művelődési hátrányok folytán — az elérhető, reális perspektíva: szakmát tanulni. Ezt nagyobb egyéni erőfeszítés árán érik el, mint mondjuk egy megbecsült szakmájú városi munkás gyereke a gimnáziumi érettségét. A sort az egyéni felemelkedés mára kialakult, általában érvényesülő

„rendjét” jelző példákat — folytathatnánk. A következtetés mindegyiknél ugyanaz: a társadalomnak értékes, kívánatos „lépések”, is, az úgynevezett egy-lépcsős mobilitás esetei is nagyobb figyelmet érdemelnének az iskolákban. Több megbecsülést, törődést, a képességek megfelelő fejlesztését, „egyéni foglalkozást” azok a gyerekek, akik bár csak egy fokkal, de feljebb érnek apáiknál. Tisztelet a „nagy ugrásokra” képes ifjaknak és oktatóknak; de jusson több a sokaknak, akik egyelőre, törekvésük ellenére is, csak egy lépcsőt léphetnek.

SULYOK ERZSÉBET

A tehetség dicsérete

Jártomban-keltemben mindegyre szemembe ötlök a plakátszöveg, s addig-addig incselkedik a figyelmemmel, míg hagyom, hadd kapaszkodjon meg, hadd duruzsoljon csak az agyamban: „Nagyobb szaktudás, több jövedelem.”

Igaz ez a mondat — állapítom meg magamban. Mert ha, mondjuk, a téves kertésze nem ismeri eléggé a növényvédelem fortélyait, és a káposzta permetlevéből kihagyja a tanadószeret, a kukacok martalékává válik az egész termés. Oda a téves jövedelmének egy része, és ez a töredék hiányozni fog a nemzet jövedelméből is. Ha sok ilyen kertész akadna széles e hazában, bizony, nem lenne mit arítanunk a tejből. A tudatlanság szellemi ínség, de angyai szegénység a következménye. De vajon így érzékeli ezt Kis József és Nagy Sándor is?

Nemrégiben beszélgettem két fiatalemberrel. Mindketten különböző építkezéseken tűnnek föl, aszerint, hol kínálkozik jobban fizető segédmunka. Az egyik — bevallása szerint — igen pompásan megél tudatlanságából, eszébe se jut, hogy szakmunkás-bizonyítványért törje magát. Nem éri meg — mondja. A másik meg kitanulta a rádió és tévéműszerész-szakmát, mégis szívesebben lapátolja a földet órábérben: „pénzem van, és szabad vagyok, mint a madár”. S hozzáfűzi még: „semmi felelősség a vállamon”.

Kétségtelen: a tudás felelősség. A nagyobb szaktudás nagyobb felelősség. De hogy állunk a jövedelemmel, az elismeréssel? Mintha a bőség kosarából máris egyformán csemegézne az, aki roskadásig telepakolta, és az is, aki csak ímmel-ámmal, hébe-hóba rak bele valamit. Pedig hol van még a Kánaán! Sok alkotó, tehetséges ember munkája kell ahhoz, hogy megteremtjük magunknak az „ígéret földjét”. Csak az alkotókedvet, a tudásvágyat táplálni kell, mint a tüzet, nehogy elhamvadjon.

A szakmunkás tapasztalatokból főlhalmozott szellemi tőkét értékelni a vállalatnak. Ha befekteti, akkor jól jár a gyár, akkor gazdagodik az ország. Ha ezen múlik, miért ne gvarapodnék ő maga? Szembetűnőbben akár, mint a kevesebb tudásúak, hadd magasodjék ki egy fejletlen tömegből. A kiváló métrnök, a tanár, a tudós és a művész is, ha — munkáival, nem mással — rászolgál erre.

Az egyik gyárban hallottam: az üzemmell együtt felnőtt szakmunkást művezetővé akarták kinevezni. Ismeri a munkafolyamat összes csinját-bíniát, a kisujjában van minden egyes ember és gép „használati utasítása”. Az értékei alapján kiszemelt szakember azonban könyörgőre vette a dolgot: ne akarják az ő vesztét, megfosztani havi 1800 forinttól, és helyébe csak gondot és felelősséget akasztanak a nyakába. Pedig ami a felelősség, azzal fölbecsülhetetlenül többet hozhatna a közös konyhára, mint amennyit ő kér a sajátjába.

A példák sorában nem akarom említeni az elfektetett újítások, a külföldön vásárolt licenck példáját, amelyek az emlékeztető lift-riport óta különösen foglalkoztatják a közvéleményt. És hosszadalmas lenne azoknak a termelést, szervezést korszerűsítő tudományos dolgozatoknak a felsorolása is, amelyek — anyagiak miatt — eltemetettek sajtó dossziéjukban.

A tudomány termelőerővé válik, minden iskolás tudja. De hogy ez szinte létkérdés, azt napjainkban érezzük igazán. Új géneket szerkesztettünk, új anyagokat kísérleteztünk ki, amelyek új gyógyszerekkel, ruhákkal látnak el bennünket, amelyek új bútorokkal rendezik be új panelépületeinket. Aki a harminc évvel ezelőtti Magyarországot látta utoljára, s most ismét idecsöppen, ismeretlen földön érezheti magát.

Ez azonban még nem minden. A tehetségesek jénvesztéséből fakad, hogy elégedetlenek, hogy nem gombnyomásra — és nem is a fizetési szalag búvós számjegyére — forog az eszük kereke, irányítson akár töltet, vésőt, ecsetet vagy bonyolult gépet. Teszik a dolgukat. S ha valami méltányolandó az emberben az ember által: az az alkotás. Lehetőségünk már lenne az elismerésre: a módiát kellene megtalálnunk. Hisz szükségünk van a tettekre alkotóakra.

Nem titok: több a munkahely nálunk, mint a munkaerő. Amit már nem győz a kéz, azt egyre inkább az észnek kell elvégeznie. Próbálja úgy szervezni a munkálkodók taborát, hogy oda kerüljön a szakma kiváló mestere, ahol a legjobban megvalósíthatja önmagát, és ahol a legtöbb hasznot hajtja valamennyiünknek. Nemcsak úgy, hogy közreműködésével sok gép, sok lakás, sok bútor, sok ruha készül el, hanem úgy, hogy tőkéletesebb gének, tartós és szép lakások, ruhák kerüljenek ki az emberek keze közül. S aki arra is képes, hogy kiváló minőségű munkát végezzen, az megérdemli, hogy felet haitsunk előtte, kezét rázzunk vele. S ha engedjük, hogy a pénztárcája duzzadtabb legyen a középszerűekénél, magunknak is jót teszünk.

Nem tudom, ki hogy van vele: én szívesebben kéredezkelek olyan szakmára, amelyiken biztonságban érezhetem magam, mert nagy tudású, tehetséges ember fogja a gyepőt. És nem baj, ha ennek a biztonságnak ára van. Csak a bóbiskoló kocsi kerül nagyon-nagyon sokba.

CHIKÁN ÁGNES

Emlékezet-ébresztő

Ott tartunk már — s milyen jó érzéssel vesszük ezt tudomásul —, hogy meg sem lepődünk, ha néhány hónap, év alatt megváltozik egy-egy utca vagy tér arculata. Gyorsan megszokjuk az újat, hamar felejtjük, hogyan is volt azelőtt. Ki emlékszik már arra, milyen épületek álltak a Centrum áruház és a tizemeletes irodaház helyén? Hát az új postapalota előtti tér tíz évvel ezelőtti forgalmi rendjét le tudná-e még rajzolni valaki? S ugye, milyen gyorsan elfelejtettük, hogy a Lenin körutat egy évvel ezelőtt még gyalogosan is bajos volt keresztezni... Ebben az átalakulási „hullámban” tekintélyes része van az új partfalnak is, lépcsősorának őst, a kockaköves, alig-alig járható rakparti utat vajon mikorra mossa ki emlékezetünkünk a felejtés árja? S odaát, a folyó bal partján, az új kollégiumok, lakóházak, intézmények változatos épületegyüttesét körbesétálva, jut-e időnk arra gondolni, hogy ott valaha kerítések közé zárt konyhakerteket kerülgettünk? Somogyi Károlyné képsorát ilyenfajta emlékezetébresztőnek szánjuk.

